

JOSÉ PAULO CAVALCANTI FILHO

Fernando Pessoa

(o cvasi autobiografie)

Ediție îngrijită de

Dinu Flămând

E I K O N

2015

Cuprins

Câteva explicații 9

O ediție revăzută 11

Prezentarea ediției braziliene 13

Prezentarea ediției portugheze 15

ACTUL I

**Unde se vorbește despre primii săi pași
și despre primele sale drumuri**

Paradisul pierdut 27

Nașterea • Satul lui Pessoa • Portugalia • Lisabona • Teatrul São Carlos • Originea numelui • Tatăl • Mama • Bunica Dionísia • Moartea tatălui • Copilăria • Dona Maria și singurătatea ei • Primul vers • Cea de-a doua căsătorie a mamei

Africa albă 57

Un pământ nou • Sclavagismul • Timpurile de la Convent School • Liceul din Durban • Călătorie în Portugalia • Durban Commercial School și Universitatea Cape of Good Hope • Queen Victoria Memorial Prize • Intermediate examinations • Temutele furtuni africane • La revedere, Africa

Întoarcerea la Lisboa 77

Probleme cu familia • Lecturi preferate • Un poet anunțat • Lansarea ca poet • Școala de la Arco de Jesus • La cheremul destinului

Un cavaler de tristă figură 93

Un spectator al vieții • Amestec de cavaleri și evrei • Un om discret • Corpul debil al tatălui • Ochii miopi • Păr, mustață și barbă • Eleganța în vestimentație • O insomnie permanentă • Fumul și eliberarea gândurilor • Timbre • Muzica tinereții • Un anumit

dezgust pentru portrete • Oglinda mea • Dezgustul pentru câini și gramofone • Mașini de scris • Glume cu cei mici • Cufărul • Reguli de viață • Portretul final

Temperament feminin, inteligență masculină 127

Bucuriile dragostei • Poeme ale fenomenului amoros • „Epithalamium” • „Antinous” • Sex și heteronime • Un diagnostic posibil • Pessoa homosexual? • Râvnind după femei • Blonda misterioasă • Sex și dialoguri mediumnice

Ophelia Queiroz 149

Întâlnirea • Începutul relației • Prima fază a relației • Scrisori de dragoste • Chiar dacă ți-e teamă să iubești • Împotrivire • Și dona Maria se întoarce din Africa • A doua fază a relației • Dor după vremea iubirii • Ophelia, după Pessoa

Generalul beat, Narcis din Egipt, Ghicitorul latin și alți prieteni 179

Prieteni sociali • Prietenii de la Orpheu • Generalul Henrique Rosa • Almada Negreiros • Santa-Rita Pintor • Miguel Torga • Prietenii de la cafenea

Sá-Carneiro 197

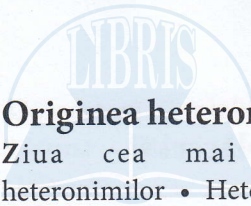
Cel mai bun prieten • Paris • Scrisorile • Un destin înalt, rar și scump • Începutul sfârșitului • Pregătirea sinuciderii • Moartea și moartea lui Sá-Carneiro • După moarte

ACTUL AL II-LEA

În care se vorbește despre arta de „a imagina” și despre heteronimii lui Pessoa

Un poet e-un imaginator 215

Precizia limbajului • Rigoarea formei • Ironia • Oximoronul, un discurs al contradicțiilor • Versuri albe • Imaginația ca estetică • Imaginația ca sentiment • Autopsihografie • Arta de a imagina [fingir]

Originea heteronimilor 235

Ziua cea mai importantă • Scrisul prin intermediul heteronimilor • Heteronimi brazilieni • Heteronimi portughezi

Heteronimii 249

Conceperea heteronimilor • Cei trei heteronimi principali • Arta de a fi mai mulți • Heteronimi și apropiați

Alberto Caeiro 257

Cine este Caeiro? • Caeiro și lumea • Discipolii • Stilul lui Caeiro • Paznicul turmelor • Moartea lui Caeiro • Texte alese

Ricardo Reis 277

Cine este Reis? • Ode • Muzele lui Reis • Planuri pentru Reis • Exilul • Moartea lui Reis • Texte selectate

Álvaro de Campos 289

Cine este Campos? • Campos și Caeiro • Campos și Reis • Campos și Pessoa • Numeroșii alți Campos • Opiarium • Tutungeria • Tutungeria din „Tutungeria” • Personajele din „Tutungeria” • Moartea lui Campos • Texte selectate

Alexander Search 319

Cine este Search? • Pactul cu diavolul • Rolul lui Search • Moartea lui Search • Texte selectate

Bernardo Soares 327

Cine este Soares? • Biroul în care lucrează • Strada Douradores • Odaia în care locuiește • Începutul Cărții neliniștirii • Stilul cărții • Ce anume ar fi putut să fie • Destinul lui Soares • Texte alese

Fernando Pessoa 343

Cine este Pessoa? • Simbolism • Paludismul • Intersecționismul • Atl antismul • Senzaționismul • Neopăgânismul • Copilul mamei sale • E cu folos dacă și sufletul e inimos • Maturitatea • Texte alese

Toți heteronimii 361

Biografia celor 127 heteronimi • Uma coisa queremos • Alte nume

ACTUL AL III-LEA

În care se povestește despre multele sale plăceri și îndeletniciri

Pessoa și Brazilia 435

Dorul de Brazilia • Patria limbă • Sebastianismul în Brazilia • Heteronimii și Brazilia • Catulo daPaixão Cearense • Cecília Meireles • Faima braziliană a lui Pessoa

Gusturile lui Pessoa 447

Arta culinară în textele lui Pessoa • Primele gusturi • Gusturi de acasă • Cafeaua de dimineață • Prânzul • Cina • Felul de mâncare preferat • Restaurante și cafenele din Lisabona • Brasileira do Chiado • Martinho da Arcada

Locurile în care a stat 467

Casele • Rua Coelho da Rocha • Lăptăria Alentejană – o legendă • Lista caselor în care a locuit

Locurile de muncă 477

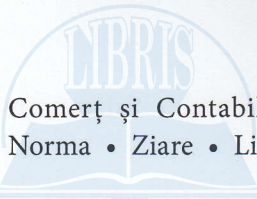
Locurile de muncă din Lisabona • Practici comerciale • Henry Ford • Traduceri • Corespondent comercial • Casa Moitinho de Almeida • Lista birourilor la care lucrează

Multe profesii ale „Dlui. Pessoa” 489

Mici venituri • Aventuri comerciale • Tipografia Ibis • Cosmopolis • F.A. Pessoa • Editura Olisipo • F.N. Pessoa • Afacerea minelor • Publicitate • Coca-Cola • Vopsele Berryloid • Afacerea invențiilor • Anuarul indicator • Cărțile • Noua speranță • Organizarea scrierilor • Lista cărților pe care le-a scris • Misterul Sufletului rătăcitor • Al doilea mister, What the tourist should see • Cărți neterminate sau needitate

Revistele 525

Scrieri în reviste • Revista A Águia • Revista A Renascença • Revista Orpheu nr. 1 • Revista Orpheu nr. 2 • Neînțelegeri cu dl. Afonso Costa • Orpheu în faliment • Revista Orpheu nr. 3 • Ziarul Ação și revista Contemporânea • Revista Athena • Revista de

Comerț și Contabilitate • Revista Presența • A Revista • Revista Norma • Ziare • Lista revistelor și ziarelor la care a scris

Aleister Crowley 549

Cel mai îngrozitor om din Anglia • Întâlnirea • Misterioasa dispariție a lui Crowley • Adevăratul sfârșit al lui Crowley

Lumea ezoterică 557

Înzestrări mediumnice • Scrierea automată • Viziunea astrală • Astrologia • Teozofie • Rituri inițiatice • Ordinul lui Hristos

Masoneria 569

Secta Roza-Crucii • Forța masoneriei • Masoneria și Salazar • Notă biografică

Supra-Camões 577

Construirea unui stil • Pessoa și poezia portugheză • Comunism și creștinism • Bandarra • Părintele Vieira și visul lui Nabucodonosor

Legenda regelui Dom Sebastião 591

Și Portugalia s-a desăvârșit • Cel dorit • Pregătirea aventurii • Epopeea maură • Alcácer-Quibir • Dom Sebastião dispare • Succesiunea lui Dom Sebastião

Timpuri noi 605

Decadența Portugaliei • Reacția populară • Regicidul • Ultimul rege • Republica • Primul Război Mondial

ACTUL AL IV-LEA

**În care se povestește despre neliniștire
și despre destinul său**

Mesaj 619

Sanctificarea Portugaliei • Structura volumului Mensagem • Începutul volumului Mensagem • Povestea lui Vigário • Concursul • Jurizarea celorlalte premii • Jurizarea Premiului Antero de Quental • Un premiu pentru Mensagem • Decernarea premiilor • A romaria • Pessoa și

începutul haotic al Republicii • Salazar, omul și momentul • Salazar, un mic tiran • Destinul Mesajului

Muzeul de la Cascais 653

Ultima speranță • Concursul • O altă jurizare • Începutul sfârșitului

Un caz clinic 659

Primele semne ale unei boli mintale • Teama de nebunie • Frământări în corespondență • Nevroza și personajele sale • Primele diagnostice • Diagnosticul corect • Nevroza și opera

Înspăimântătoarea luciditate a alcoolului 673

O irezistibilă pasiune pentru alcool • Băuturile preferate • Arta de a bea • Alcoolic cronic • Delirium tremens • Un fel de sinucidere lentă

Descurajarea 687

Un destin funest • Un viitor plin de incertitudini • Geniul și vremea lui • Amintiri despre mamă • Trece timpul • Morții lui Pessoa

Sfârșitul 699

Se apropie ceasul • Ultimele zile • Spitalul São Luís dos Franceses • Ultima zi • Însmormântarea • Moartea în ziare

Din ce cauză a murit Pessoa? 723

Dificultatea unei diagnosticări • Ciroză • Alte posibile cauze ale morții • Causa mortis probabilă: pancreatită

Post-scriptum 728

Rămășițele pământești • Ultimele cuvinte • Pessoa își ia rămas bun

Bibliografia • specifică despre Fernando Pessoa 733

*Quomodo fabula, sic vita; non quam diu,
sed quam bene acta sit, refert.*

(Viața e ca o poveste; nu importă cât e de lungă,
ci doar să fie bine povestită.) Seneca

Paradisul pierdut

*„Se, depois de eu morrer, quiserem escrever a minha biografia,
Não há nada mais simples
Tem só duas datas — a da minha nascença e a da minha morte.
Entre uma e outra coisa todos os dias são meus”.
„Poemas inconjuntos”, Alberto Caeiro⁷*

Nașterea

„Astăzi o rază a fost copleșită de luciditate. M-am născut.” Așadar, „ca și cum s-ar fi deschis o fereastră, ziua deja luminoasă a strălucit”. Este miercuri, 13 iunie 1888. Vastul apartament, de la etajul patru, pe stânga⁸, afișează un lux burghez – incompatibil cu micile venituri ale familiei care locuiește acolo. Pe locul în care se află ferestrele apartamentelor inferioare, acesta are uși protejate de mici balcoane de fier. De la două dintre acestea se vede râul Tejo „pe deasupra unor case scunde”. Intrarea cu o ușă impunătoare, lăcuită, și o scară mare cu balustradă de fier îi conferă clădirii un aer aristocratic – numărul patru *de poliție*, se spune așa până astăzi. Se află în Piața São Carlos, chiar în fața teatrului Real din São Carlos – cel mai bogat și mai elegant din Lisabona. Invitații petrec în „salonul aflat în penumbră”, printre mobile închise la culoare, comode, canapele, „scaune cu cotiere, cortine, covoare”, dulapuri cu porțelanuri chinezești și un „ceas somnolent” care decorează „tapetul vechi de pe pereți”.

⁷ Dacă, după moartea mea, va dori cineva să-mi scrie biografia, / Nimic mai simplu / Ea are numai două date – cea a nașterii și cea a morții mele. / Între una și cealaltă toate zilele-mi aparțin – „Poeme desperecheate”, Alverto Caeiro.

⁸ În Portugalia apartamentele sunt totdeauna definite – stânga, în față sau dreapta – în funcție de ieșirea spre scară sau spre ascensorul de la respectivul etaj. Aici e vorba de stânga pentru cineva care privește edificiul din exterior.

Clădirea în care s-a născut Pessoa

Este *trei și douăzeci după-amiaza*, cum scrie în certificatul său de naștere⁹. Dar ora exactă s-ar putea să fi fost alta. Într-o scrisoare în engleză, către editorul de la *British Journal of Astrology* (8/2/1918), spune: „Data nașterii este destul de aproximativă, marcată ca fiind ora 15 și 20 de minute, cu indicație, și cu titlu de rezervă, o observație relativă”.

Între timp, cu câteva luni în urmă, citind Manualul lui Sepharial [*The New Manual Of Astrology*], am încercat să aplic principiile care apăreau acolo pentru a obține data exactă de la acea vreme. Acest număr a reflectat, corect sau nu, 15 și 12 ca fiind ora exactă a nașterii. O cercetare făcută în sânul familiei – este foarte dificilă o măsurare atât de amănunțită, la fracțiuni de secundă – dovedește că nașterea ar fi avut loc cu puțin înainte de 15 și 15, confirmând probabilitatea maximă a registrului epocii. „Nu sunt la curent cu ultimele avansuri ale teoriei măsurării timpului din acea epocă și vă conced

⁹ Din 21 iunie 1888, înregistrat cu numărul 20 la biserica Nossa Senhora dos Mártires. S-a întâmplat așa întrucât, după Consiliul de la Trento, aceste registre cu nașteri erau ținute doar în parohii, urmând să fie transferate la arhivele guvernamentale doar după instaurarea Republicii (1910).

sarcina de a face corecturile finale.” Astrologul portughez Paulo Cardoso, comparând calculul Progresiei Solare (cu sosirea sa la așa numitul Centru al Cerului horoscopului) cu datele vieții sale, mi-a spus că este sigur că Pessoa s-ar fi născut la 3 și 22 după-amiaza. Așadar, cu două minute mai târziu față de ora oficială.

Sei ter o pasmo essencial
Que teria uma criança se, ao nascer,
Reparasse que nascera, de veras...
Sinto-me nascido a cada momento
Para a eterna novidade do Mundo...

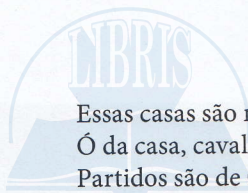
„O guardador de rebanhos”, Alberto Caeiro¹⁰

De acolo se observă o panoramă destul de amplă a orașului. „Casele Lisabonei coboară în trepte spre marginea emoției mele, iar emoția mea se numește Tejo.” Piața São Carlos are de o parte numai teatrul; iar de cealaltă, o clădire. Astăzi, la parterul acestei clădiri se află magazinul Marc Jacobs, cu o placă despre Pessoa (a lui Alexandre Paulo), și, la celelalte etaje, o firmă de avocatură. În față, statuia din bronz a lui Pessoa (a sculptorului belgian Jean-Michel Folon) și patru copaci, care fuseseră scoși, iar acum au fost replantați. Pătrat în pantă (mai jos, în teatru), și cu o fântână în centru, am numărat 35 de pași mari în ambele sensuri ale Pieței. La dreapta, privind din interiorul clădirii, se află strada Paiva de Andrada, puțin mai înaltă, la care se ajunge printr-o mică scară; la stânga, în partea în care se vede râul, se deschide strada Serpa Pinto. Între această stradă și biserica Nossa Senhora dos Mártires se află construcții scunde; atât de apropiate de camera sa, încât micul Fernando a putut să asculte cântările de Crăciun, până astăzi intonate de credincioși:

Pastorinhas do deserto
Ó meu Menino Jesus
Do verão nasceu a vara
A lua vai tanto alta

Pela noite de Natal
Olé, rapazes pimpões
Deus lhes dê cá boas-noites
Moradores desta casa

¹⁰ Știu să-mi păstrez acea uimire deplină/A unui nou-născut care, la naștere,/Ar înțelege că se naște de-adevăratelea.../Simt că mă nasc în fiecă clipă/Spre eterna noutate a lumii – „Păstorul turmelor”, Alberto Caeiro.

Essas casas são mui altas
Ó da casa, cavalheira
Partidos são de Oriente
Ai, acabadas são as Festas.¹¹

În acea „zi lentă și suavă” de Sfântul Anton, clopotele bisericii bat de mai multe ori decât de obicei, sunetul clopotelor împletindu-se cu „zgomotele orașului”. De-a lungul „străzii pustii” și „inundate de un soare palid”, cărători de apă, anticari, neguțatori, lustragii, coșari, „sunete vesele”, croitorese, vânzătoare ambulante, „râsete de la etajul de sus”, „râsetele și strigătele cărătorilor care așază cutii mari în căruțe” sau pe pământ, vânzatori de ziare, „strigătele vânzătorilor de zarzavaturi”, siropari, curcani, înghețate, sucuri, smochini, gustări, și „un zumzet care nu înseamnă nimic”. Familiile merg în grupuri, și umblă „cu pași mai degrabă rapizi decât grăbiți, prin claritatea curată a zilei care declină treptat”. Pe trotuarele „care se animă de forfota acestor animale umane”, „un lăptar stă de vorbă cu menajera grasă”, „băieți care dansează în joacă”, „băieți grăbiți să cunoască”, „viitoare cupluri, perechi de croitorese”, clovni, „un om bătrân și meschin, fericirea oamenilor de rând care vorbesc surâzând” și „oameni obișnuiți” care „apar din când în când”, oameni care sunt inocenți fără să o știe și oameni care știu să fie vinovați, chiar dacă nu le pasă prea mult de asta. Pe la ferestre, „rufe la uscat” și vase mici de flori cu crini, garoafe, tufe de busuioc cu flori micuțe și busuioc-sălbatic cu frunze mai mari.

Flores de junho
Dure em vós o pensamento
Sois apenas um momento
Esperando ser terminado.¹²

Sem título(27/3/1909), Fernando Pessoa

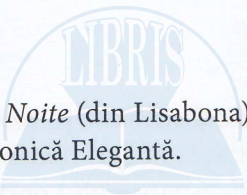
Așezați pe scaune la porțile caselor, ca și cum nu ar exista nimic mai important, vecinii vorbesc însuflețit. În domeniul artelor, tema dezbătută în acel moment nu se referă la operă, ci la stagiunea lirică de la São Carlos care se va sfârși în aprilie. Și se vorbește numai de sinuciderea cântăreței lirice Bastia, primadonă care a avut atâta succes în acest teatru, din cauza

¹¹ Voi păstori de prin deșerturi/Iată-l pe pruncul Isus/Ca mlădițele crescut/Vara către 'nalta lună//Într-o noapte de Crăciun/Ascultați, dragi copilași/Vă dă Domnul noapte bună/Tuturor din astă casă//Și din casele înalte/Și din toate cele case/Căci din Răsărit plecară/Magii. Sărbătorile sunt gata.

¹² O, flori de iunie/Gândul în voi nu are continuare/Voi sunteți numai momentul care/Așteaptă să se încheie.

nenorocului de a se fi îngrășat și de a nu mai fi fost distribuită în roluri destinate exclusiv celor lipsite de carne; sau de lansarea noului roman al aceluia care este „exemplul cel mai flagrant al provincialismului portughez”, (José Maria d’) Eça de Queiroz (1845-1900). E vorba despre *Familia Maia*, pentru Casais Monteiro *romanul inutilității vieții*, în care tânărul și bogatul Carlos Eduardo da Maia o seduce pe Maria Eduarda fără să știe că îi este soră. Dar totul, în acea după-amiază, se învâрте în jurul sărbătorii de Sfântul Anton, care împânzește Chiado — în acest cartier pe care Eça îl definește (în *Proze barbare*) ca pe *fina floare a candorii pierdute*. Mai ales acolo, foarte aproape de Piața Camões, pentru oamenii aceia cunoscuți ca fiind de la Cele Două Biserici — cea din Loreto (*a Italianilor*, așa se spune) și cea din Encarnação.

Stirea nașterii lui Pessoa

da Noite (din Lisabona) anunță nașterea sa, pe prima pagină, la secțiunea Cronică Elegantă.

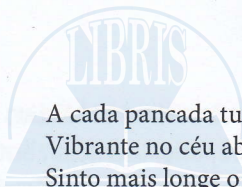
Satul lui Pessoa

„Din satul meu văd atâta cât se poate vedea de pe pământ în univers.” Acest sat este desigur Lisabona, căci, la 7 ani, Pessoa pleacă în Africa de unde se întoarce abia la 17 ani, aproape un bărbat în toată firea (pentru standardele de atunci), „străin aici ca peste tot”. Învață cu mama sa, pentru că în epoca aceea copiii nu mergeau la școală înainte de 7 sau 8 ani. Și se joacă în jurul clădirii. Orizontul său este mic și familiar. Lumea pe care o cunoaște se rezumă la acel spațiu pe care îl are la îndemână. „Satul în care m-am născut a fost Piața S. Carlos” — mărturisește într-o scrisoare către João Gaspar Simões (11/12/1931). *Ah, da! El afirma asta de nenumărate ori, și spunea, de asemenea, că satul în care se născuse era Piața São Carlos* — conform celor povestite de Teca, sora Henriqueta Madalena. Ziaristul și scriitorul Luis de Oliveira Guimarães (1900-1980) confirmă: *Când l-am cunoscut l-am întrebat „unde te-ai născut?” „M-am născut într-un sat care are un teatru de operetă”, mi-a răspuns. „Și satul ăsta se numește São Carlos.”* Ar fi prima sa patrie, în mod dureros abandonată. „Iubesc aceste piațete solitare, intercalate printre străzi cu trafic redus.” De acolo „se poate contempla infinitul. Un infinit jos cu depozite, e adevărat, dar cu stele la capăt.” Imaginea unei astfel de piațete, cu iz de „crâng de țară”, va rămâne în sufletul copilului pentru totdeauna.

Ó sino da minha aldeia,
Dolente na tarde calma,
Cada tua badalada
Soa dentro da minha alma.

E é tão lento o teu soar,
Tão como triste da vida,
Que já a primeira pancada
Tem o som de repetida.

Por mais que me tanjas perto
Quando passo, sempre errante,
Ês para mim como um sonho.
Soas-me na alma distante.

A cada pancada tua,
Vibrante no céu aberto,
Sinto mais longe o passado,
Sinto a saudade mais perto.¹³

Sem título (1911)¹⁴, Fernando Pessoa

Acest clopot este diferit de cel al orașelelor din interior în care visează să își sfârșească zilele. „Clopotul din satul meu, Gaspar Simões, este cel de la biserica Mártires, acolo în Chiado” (scrisoare din 11/12/1931). De la ferestrele laterale ale apartamentului se vede cimitirul – două clopote suprapuse, într-o parte, un altul mai mare, deasupra patru conuri de pin; sus, un mic glob terestru, frunză și cruce de fier neagră și încă un clopot micuț într-o parte, departe de celelalte. Doar o stradă îngustă, Serpa Pinto, îl separă de „alcovul bătrân al copilăriei mele pierdute”. În tot acest timp, în camera sa, aproape că simte clopotele, fizic; până ce se pierde în amintire „îmi suni în suflet departe”.

Ring, bells, ring – ring out clear!
Perhaps by the vague sentiment that you raise -
I know not why – you remind me of my infancy.
Ring, bells, ring! Your soul is a tear.
What does it matter? My childhood's glee -
You cannot call it back to me.

„The bells”, Alexander Search¹⁵

Chiar dacă mama sa nu era religioasă a fost botezat în această biserică (la 21/7/1888) de către monseniorul Antônio Ribeiro dos Santos Veiga. Nași îi sunt mătușa Anica, Ana Luísa Xavier Pinheiro Nogueira (căsătorită cu agronomul João Nogueira de Freitas), singura soră a mamei lui, pentru că celălalt frate, Antônio Xavier Pinheiro Nogueira, a murit burlac (în 1883) la numai 19 ani; iar o rudă, generalul de armată Cláudio Bernardo Pereira de Chaby — care a luptat la Patuleia, a fost membru al Academiei de Științe din Lisabona și era unchiul marelui actor Chaby Pinheiro, cel mai gras actor din

¹³ O, clopot din satul meu,/Tânguindu-te-n seara cea liniștită/Fiece sunet din bronzul tău/Răsună în sufletul meu.//Iar felul tău de a suna încet/E tot atât de trist ca și viața,/Încât deja după primul dangăt încep/Să îi simt sunetul repetat.//Și cu cât tu mă aduci mai aproape de tine/Când trec eu pe aicea, rătăcitor/Ești asemenea unui vis sonor/Răsunând în sufletul-mi depărtat.//Iar la fiecare dangăt al tău,/Ce răsună sub cerul înalt,/Îmi simt trecutul tot mai îndepărtat/Și îmi simt dorul tot mai aproape.

¹⁴ Poemul, la care Pessoa se referă deseori utilizând expresia „Satul”, a avut o primă versiune în aprilie 1911. Versiunea definitivă a fost publicată în 1914, în revista Renascença.

¹⁵ Sunați clopote – sunați cât mai limpede/Și probabil că vagul sentiment care se acordă/Nu știu de ce – îmi amintește copilăria/Sunați clopote, clopotiți! Sunetul vostru-i o lacrimă/Are vreo importanță? Căci bucuria copilăriei mele/Oricum voi nu mi-o puteți reda – „Clopotele”, Alexander Search.